

یادگار شمع مرده (۱)

(نگاهی به روزنامه صوراسرافیل)

علیرضا قانع اردکانی

صوراسرافیل از روزنامه‌های عصر مشروطه بود که ۳۲ شماره آن در تهران و ۳۰ شماره آن در شهر ایوردن (سویس) منتشر گردید.

روزنامه صوراسرافیل روزنامه‌ای هفتگی بود که به مدیریت میرزا جهانگیرخان شیرازی و میرزا قاسم خان تبریزی اداره می‌شد.

این روزنامه از پرفروش‌ترین روزنامه‌های عصر مشروطیت بود که به طور هفتگی، گاه در ۸ صفحه و گاه ۱۰ صفحه به چاپ می‌رسید و اکثراً به صورت رحلی و با چاپ سربی منتشر می‌گردید.

اولین شماره به چاپ رسیده صوراسرافیل، در ربیع الآخر سال ۱۳۲۵ هجری قمری، نه ماه پس از صدور فرمان مشروطیت منتشر شد و آخرین شماره آن در جمادی الاول سال ۱۳۲۶ هجری قمری، سه روز قبل از بمباران مجلس منتشر شد.

پس از ماجرای به توپ بستن مجلس، میرزا جهانگیر خان به قتل رسید، اما میرزا علی اکبر دهخدا و میرزا قاسم خان جان به در بردند.

میرزا علی اکبر خان دهخدا بعد از مدتی به اروپا رفت و در آن جا به همراه معاضد السلطنه و تنی چند از دوستان خود توانست سه شماره از صور اسرافیل را به همان سبک منتشر کند، ولی بر اثر مشکلات زیاد، سرانجام این روزنامه تعطیل گشت.

درباره محتویات این روزنامه باید گفت: صور اسرافیل روزنامه‌ای بود در قالب مقاله‌های سیاسی، تاریخی و اخلاقی و در سرلوحه آن آمده: «حریت، مساوات و اخلاق».

مسلك آن، تکمیل معنی مشروطیت و حمایت

از مجلس و معاونت روستائیان و ضعفا و فقرا و مظلومین بود. در این روزنامه ستونی بود به نام چرند و پرند که اختصاص به مطالب اخلاقی و اجتماعی در قالب طنز داشت.

در صفحه اول آن در بالا این آیه آمده: «فانا نفع فی الصور فلا انساب بینهم» و آیه «و نفع فی الصور فانا هم من الاحداث الی ربهم ینسلون» در زیر آن نوشته شده بود و در پایین این دو آیه عکسی بود از اسرافیل به هنگام دمیدن در صور... و محل اداره آن، اول کتابخانه تربیت (خیابان ناصری) و سپس به خیابان علامه کوچه مجد فاضل خلخالی (محلته امام زاده یحیی) انتقال یافت.

این روزنامه در دوران انتشار خود دو بار از جانب دربار توقیف شد. بار اول پس از نشر شماره ۶ به تاریخ ۲۲ جمادی الاول سال ۱۳۲۵ به مدت یک ماه و در نتیجه شماره ۷ و ۸ با هم در ۲۱ جمادی الآخر منتشر گردید. در کتاب تاریخ مشروطه ایران نوشته احمد کسروی آمده است: علت توقیف روزنامه در مرتبه اول، به وجود آمدن وقایع میدان توپخانه بود که محمدعلی شاه به مدت یک هفته قوایی در آن میدان جمع کرد و مجلس را تهدید کرد.

علت توقیف روزنامه صور اسرافیل در مرتبه دوم، درج مقاله «مسئولیت قلم» بود که در آن نویسنده به اداره مطبوعات حمله سختی کرده و آن را یک اداره پوسیده قلمداد کرده و تفتیش در مطبوعات را مخالف با آزادی و مشروطیت دانسته و بعد از مقاله از وزارت معارف و اوقاف اداره جراید اخطاریه‌ای برای مدیر روزنامه آقای میرزا جهانگیر خان شیرازی آمد.

اخطاریه با چنین مضمونی: «ثمره ۱۷، مورخ ۱۹ شهر ربیع الثانی ۱۳۲۵. جناب میرزا جهانگیرخان مدیر محترم روزنامه صوراسرافیل - دام مجده - لزوماً زحمت می‌دهیم صبح یکشنبه بیستم در مدرسه مبارکه دارالفنون تشریف بیاورید که ملاقات شما لازم است.» به دست ایشان رسید که مخبر السلطنه می‌نویسد میرزا جهانگیر خان پس از دریافت این اخطاریه روز یکشنبه چهار ساعت قبل از ظهر وارد مدرسه شریفه دارالفنون شد و به اطاق کوچک مخصوص وزارت علوم و اوقاف که در ضلع شمالی و متصل به دالان زاویه شمال شرقی مدرسه بود، داخل شد و جمعی از سادات قمی در خصوص عمل موقوفات قم صحبت می‌کردند.

پس از وارد شدن جناب میرزا جهانگیر خان، جلسه سوال و جواب آغاز گردید و از ایشان سوالاتی به عمل آمد:

۱- ستون چرند و پرند چیست؟

۲- اگر ستون چرند و پرند مربوط به قسمت اخلاقی می‌باشد، آیا نمی‌توان آن را به گونه‌ای دیگر نوشت و...

و پس از پاسخ‌های میرزا جهانگیر خان او را سیاسی خطاب کرده و روزنامه صوراسرافیل را پس از چاپ شماره ۱۴، پنجشنبه ۱۰ شعبان سال ۱۳۲۵، برای مدتی توقیف گردید و شماره ۱۵ آن در تاریخ چهارشنبه ۲۹ رمضان ۱۳۲۵ قمری منتشر شد. لازم به ذکر است که علت توقیف روزنامه هیچ ربطی به شماره ۱۴ نداشته، بلکه درج سرمقاله شماره ۱۲ بوده است. به دنبال توقیف روزنامه در مرتبه دوم، عده‌ای از هواداران روزنامه صور اسرافیل به حمایت از روزنامه

۱۳۲۶ در طهران نخستین مدیر صاحب التدبیرش، سر صف شهدای راه حریت و فدایی استقلال وطن و ملت میرزا جهانگیر خان شیرازی تنش به دار بیداد آویخته و خاک حریت و ندامت بر سر آرزومندانش بیخانه و و اوراق جانبخش که اثر خامه مشکین ختامه یگانه دبیر دانا و فرزانه ادیب توانا میرزا علی اکبر خان دهخدا بود یکجا سوخت که حالا از آن دریای قضیه فاجعه نمی و از آن خرمن فجیه کمی نتوانم نگاشت.

عجالتاً آن روزنامه با قلم همین میرزا علی اکبر خان قزوینی (دهخدا) کمافی السابق در شهر ایوردن سوییس رونق افروز می گردد. البته هموطنان گرامی قدر این در گرانها را که به یادگار از شهدای راه حریت علم می گردد، مغتنم دانسته و به آدرس ذیل طلب می فرمایند تا کامیاب گردند:

ایوردن. سوییس. اداره روزنامه صوراسرافیل. در این راه معاضد السلطنه با کمک مالی خود به میرزا علی اکبر خان دهخدا کمک کرد و دفتر روزنامه را در آن شهر دایر ساختند، ولی چاپ روزنامه به علت فنی در خود پاریس انجام می گرفت. همین امر مشکلاتی را به همراه آورد که باعث تعطیلی روزنامه گردید. (ماهنامه نگین، شماره ۱۶۸، سال ۱۳۵۸)

خشم او روبرومی گشتند و تنها خواستش از شاه بیرون کردن و تبعید آنان به دست خودش بود.

یکی از کسانی که مورد خشم محمدعلی میرزا قرار گرفت، میرزا جهانگیر خان شیرازی بود آن هم به علت تند و بدگویی در رابطه با شاه و اطرافیان نزدیک شاه بود که اکثر این مقاله ها را میرزا علی اکبر دهخدا می نوشت، بیشتر گناهان و تقصیرات به گردن میرزا جهانگیر خان می افتاد، چون او یکی از مؤسسين روزنامه و یکی از آزادیخواهان زمان مشروطه بود، لذا دولت در آن زمان در پی آن بود که آزادیخواهان را دستگیر کند. روزی تعدادی از قشون شاه، میرزا جهانگیر خان را بدون آن که سوال و جوابی کنند، دستگیر کرده و با زنجیری که به دستان وی بسته بود او و ملک المتکلمین را (که او هم یکی از آزادیخواهان بود) با هم به دربار شاه بردند و هر دو نفر آنها را در کنار مجسمه های کنار حوض با طناب بستند. و پس از مدتی هر دو را با ضربات چاقو از پای درآوردند.

پس از آن که علی اکبر دهخدا به شهر ایوردن در سوییس تبعید شد، در آنجا مرحله جدیدی از چاپ روزنامه صور اسرافیل را آغاز کرد.

این روزنامه از دو جهت مورد علاقه و توجه مردم بود:

۱- از نظر نقد اوضاع اجتماعی و سیاسی.

۲- بیدار کردن مردم به خصوص با مقالات طنزآمیز در چرند و پرنده و سبک نگارش نوین.

لازم به ذکر است هنوز تحقیق جامعی از پیام سیاسی صوراسرافیل و اهداف آن به عمل نیامده است.

میرزا علی اکبر خان دهخدا دبیر روزنامه صوراسرافیل در شهر ایوردن سوییس شروع به چاپ روزنامه صوراسرافیل کرد و مجموعاً چهار شماره از آن را به چاپ رسانید و اولین شماره آن در محرم سال ۱۳۲۷ قمری و نمره سوم آن را در تاریخ ۱۵ صفر سال مذکور منتشر کرد. (قیمت آن در شهر ایوردن ۲۵ فرانک بود.)

یکی از روزنامه های منطبعة مصر (چهره نما در شماره ۶۴، سال پنجم ۲۰، ذیحجه سال ۱۳۲۶) پس از راه اندازی صوراسرافیل در شهر ایوردن در رابطه با طلوع روزنامه می نویسد «اعلان روزنامه صوراسرافیل گرامی نامه نامی و روزنامه گرامی صوراسرافیل که یک سال و اندی با چهره معرفت پاش و درخشنده و رخساری تربیت ریز و حریت بخشنده در وسط سمای آمال و امانی وطن پرتوفشانی می نمود و از دلهای جهالت مالا مال ملت ستم دیده زنگ بی دانشی می زدود و گمگشتگان وادی غفلت را شاهراه ترقی و عمران می نمود، در ماه ۲۳ جمادی الاول سال

دست به یک سری اقدامات زدند. که روزنامه صوراسرافیل پس از چاپ شماره ۱۵ روزنامه، سرمقاله ای به عنوان تشکر چاپ کرد و در آن از عموم برادران وطنی که در موقع توقیف روزنامه اظهار همراهی کردند، کمال تشکر و امتنان را حاصل نموده و مخصوصاً از برادران غیور آذربایجانی و گیلانی و کرمانی و فارسی خود و پاره ای انجمن های محترمه پایتخت.

لازم به ذکر است که روزنامه صوراسرافیل از شماره یک تا شماره هشتم یکجا منتشر شده و تحت نظر و به مدیریت میرزا جهانگیر خان شیرازی و میرزا قاسم خان تبریزی بوده و هر دو نفر مدیر و موسس و دخیل در انتشار روزنامه بوده اند. از شماره هشتم تا پانزدهم، اسم جهانگیر خان از عنوان روزنامه حذف شده و مدیر فقط میرزا قاسم خان تبریزی معرفی شد، ولی باز هم تمام کارهای روزنامه به عهده میرزا جهانگیر خان بود. از شماره ۱۵ مجدداً نام هر دو ذکر شد و علاوه بر اسم این دو نفر، اسم میرزا علی اکبر خان قزوینی (دهخدا) به عنوان دبیر و نگارنده در عنوان روزنامه اضافه شد و نام این سه تن تا آخرین شماره آن، یعنی شماره ۳۲ آمده است.

میرزا جهانگیر خان و میرزا علی اکبر خان دهخدا علاوه بر انتشار روزنامه صور اسرافیل، به فعالیت های سیاسی علاقه داشتند و لااقل عضو یکی از انجمن های انقلابی و تندروی پایتخت بودند و همین علت باعث گردید تا حکومت علیه آنان باشد و در برابر تندروی آنان ایستادگی کند.

یکی از موارد مهم و انقلابی، مرامنامه ای راجع به اصلاح اراضی بود که دهخدا با قلم خود آن را در شماره های ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ مطرح کرده و در آن آورده بود: «دهات و املاک سلطنتی و همچنین دهات و املاک مالکینی که علاوه بر احتیاج زندگی آنها می باشد، بایستی اولی ها بلاعوض و دومی ها توسط بانک خریداری شده بین دهاقین تقسیم گردد». علاوه بر آن دهخدا در روزنامه صوراسرافیل لزوم توسعه فلاحت و اصلاح اراضی از طریق تشکیل بانک زراعی و خرید املاک از مالکین و تقسیم آن بین دهاقین را مطرح کرد.

همچنین اجتماعيون عاميون در روزنامه صور اسرافیل در شماره ۲۲ خواهان تعدیل مالیات شدند تا مالیات فقط نسبت به دارایی و یا عایدات مشخص گرفته شود و در شماره ۲۴ مقاله مفصلی راجع به رفاه کارگران درج گردید. عجالتاً مجلسیان که انجمن ها را پراکنده می کردند و امید داشتند که محمد علی میرزا از خشم و تند و بکاهد و نرمی کند، هر روز با

ماخذ:

- ۱- مجلد اول روزنامه صوراسرافیل، مقدمه.
- ۲- تاریخ جراید و مجلات ایران، محمد صدر هاشمی، جلد سوم و چهارم، صص ۱۲۹-۱۴۷.
- ۳- تاریخ مشروطه ایران
- ۴- اسناد مطبوعات، جلد دوم، کاوه بیات و مسعود کوهستانی نژاد، صص ۱۴۲-۱۴۵.

۱- این عنوان برگرفته از قطعه شعری است که علی اکبر دهخدا در رثای میرزا جهانگیر خان و روزنامه صوراسرافیل سروده است.